

Самур

№ 4(341) 2020-йисан 10-июль

1992-йисан январдилай акъатзава

Цийивилер

www.samurpress.net

КЪАЙГЪУ АКУН ПАТАЛ

Азербайджан Республикадин Президент Илгъам Алиеван тапшуругъдалди чи республикада мад 10 модул азархана эцигда. Ада и гъакъындай Азербайджандин телевиденидиз, Ичтимай телевиденидиз ва «Хазар» телеканалдиз гайи интервьюда лагъана.

Президентди къейд авурувал, апрелдин вацра азарларяр коронавирусдикай хүн патал 10 азархана чара авунай. А чавуз гъар юкъуз 30, 40, 50, 60 кас начагъ жезвай.

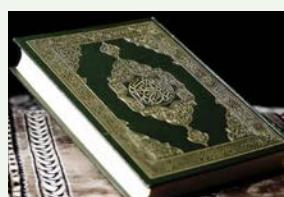
Къвердавай вири дульнияды хыз, Азербайджандани коронавирусдикай начагъ жезвайбурун къадар пары хъана. Гавиляй гъукуматди герек тир крат къилиз акъудна. Гила гележег фикирда къуна мадни 10 модул азархана эцигда.

Алай вахтунда республикадин 45 азарханада коронавирус акатнавай азарларяр сагъарзава. Абуруй 36 азархана Президент Илгъам Алиеван тапшуругъдалди эцигна кардик кутунвайбур я.

Исядта алай йисуз эцигнавай «Ени клиникада» 350 азарлу сагъарзава. Мукъвал вахтара ана чарпайрин къадар 750-дэв агакъарда. Санлай къачурла, чи республикадин азарханайривай гъа са вахтунда коронавирусди къунвай 5000 касдиз къуллугъ ийиз жеда. Гъукуматди азарлайрин къайгъу акун патал маса кратни къилиз акъудзава.

КЪУРЬАНДИН АЯТРИН МАНАЯР ЛЕЗГИ ЧАЛАЛ

Магъачкъалада «Пак Къуръан ва адан манайрин таржума лезги чалал» тъвар алаз лезги чалал Къуръандин аятрин манаяр чандай акъатнава. Араб чалал таржума авурди диндин рекъяя алым Ямин Гъажимегъамедов я.

Къуръандин аятрин манаяр лезги чалал, алаваяр ва түккүр хъувунар күхтуна, къвед лагъай сеферда ахкъуднава.

«Пак Къуръан ва адан манайрин таржума лезги чалал» Урусатдин мусурманрин диндиз талуқы тир идаради тестикъарнава. Идан гъакъындай Урусатдин муфтийрин Советдин кыил, шейх Равиль Гайнутдинан ктабдин сифтегъан чинра ганвай тебрикдин гафуни шагынвалзава.

“МУГЪАММАД ПАЙГЪАМБАРДИН УМУРДИН РЕХЪ”

И йикъара Магъачкъалада лезги чалал «Мугъаммад Пайгъамбардин умурудин рехъ» тъвар алай ктаб чандай акъатнава.

Ктаб гъазурайди диндин рекъяя алым Ямин Гъажимегъамедов я. Ктаб түккүрдийди ва ана гъатнавай материалар араб ва урус чаларай лезги чалал таржума авурди Магъачкъалада авай имам аш-Шафиидин тъварунихъ галай мискиндин имам Ливаудинан хва Тажидин Къазибогев я. Редакторрин везифаир «Лезги газетдин» кылинин редактор Мегъамед Ибрагимова, «Къуруушрин сес» газетдин кылинин редактор Муса Альмедова ва филолог Абдулзагыр Атаканова тамамарнава.

Ктаб илимдин къвалах яз гысабзавач, гъавиляй ана менфят къачунвай чешмейрни илимдин къвалахра хас къайдада къалтурнавач.

ЧИ ХУЬРЕР

Къичар райондин Күзүн хуър

Redaktor sözü

DÜNYA EVİMİZ

Artıq neçə aydır ki, dünya evimizdə sahman, rahatlıq pozulub. İnsanlar virusun yer üzünə götirdiyi bələlərlər üz-üzə qalıblar. Dünyanın elə bir nöqtəsi yoxdur ki, koronavirus oraya ayaq aćmasın. Onun yayılmaması üçün ölkələr öz sərhədlərini bağlayıb, amma virus meqapolislərdən tutmuş kiçik kəndlərə kimi hər yana yol tapıb. Sanki insanlara anladır ki, eviniz – dünyadır. Onun bir tərəfində bədbəxtlik varsa, o biri tərəfində xoşbəxtlik ola bilməz.

Uzun, darıxdırıcı, bezdirici karantin günləri, həftələri, ayları bizə məlum həqiqəti bir daha anlatdı! İnsan ancaq öz kiçik, qapalı dünyasında xoşbəxt ola bilməz! Səadət üçün ailə, qohum-əqraba, bir neçə dost kifayət etmir. Boşalmış küçələr, səs-səmirsiz günlər bizi ülfətin, geniş ənşiyətin insan üçün nə qədər vacib olduğunu bir daha xatırlatdı. Təcrid olunmaq mənəvi kasıblığa, insani dəyərlərinitməsinə rəvac verir. İnsan yalnız cəmiyyətdə, yaxın, uzaq fərdlərin arasında özünü reallaşdırıb. Uca hasarlar arxasında, daş evlərin divarları arasında min cür naz-nemət içində olanlar da cəmiyyətsiz dünya həzzini duya bilməzlər. Deməli, dünya hamımızın, hər kəsin varlığı, sevinci, arzuları ilə gözəldir.

Bu karantin günlərində hər birimiz ülfət, mehribanlıq, xoş münasibətlər, məraqlı səhbətlər üçün çox darıxmışıq. Görüşdürüümüz, hal-əhval tutduğumuz hər insan bizə doğma görünür. Karantin hamimizi bərabərləşdirib. Covid-19 vəzifə, yaşı, var-dövlət fərqlərini tanır. O, sanki hər birimizi ayrı-ayrılıqda silkələyir, dünya qarşısında borclarımızı yadımıza

salır. Nədən ibarətdir bu borclar?

Covid-19 dünyaya, Yer kürsəsinə, bəşəriyyətə xəbərdarlıqlıdır. Təbiət etdikləri nadanlıqlara görə insanları cəzalandırmaq qərarına gəlib. Bu pandemiya təbiətə insafsızcasına, qəddarlıqla davranmağımızın nəticəsidir. Biz ondan həmişə almışıq, əvəzində isə heç nə qaytarmadıq. Meşələri qırıb talamaq, gölləri qurudub yerində istirahət məkanları yaratmaq, çayların məcrasını dəyişmək bəziləri üçün həyat normasına çevrilib. Covid-19 insan nəfsinin, onun varlanmaq hərisliyinin nəticəsidir. Varlanmaq naminə təbiətə qarşı amansızlıqlar edən, onu tamahkarlıqla talyan bu insanlar əvəzində təbiətə nə verirlər? İstehsalat tullantıları, çirkli sular, eroziyaya uğramış on minlərlə hektar sahələr. Yeri, göyü nə qədər çirkəndirmək olar?

Bu çirk mənəviyyatımıza da hopub. İnsanların əksəriyyəti üçün təmizlik məşhunu öz evinin içinin səliqəsinə nail olmaqdan ibarətdir. Halbuki evinin ətrafında, yaşadığı kənddə, qəsəbədə də təmizlik, yaşlılıq, gözəllik yaratmaq bəşər övladının borcudur. Heyf ki, milyonlarla insan bu adı həqiqəti dərk etmək istəmir.

Bu çətin sınaq dövründə öz-özümüzə sual verməliyik: **Dünyamızı qorumaq üçün nə etməliyik?** Heç olmasa suyu qənaətlə işlədirikmi? Su kranlarını bağlamağın vacibliyini özüməzə təlqin etmişikmi? Zibili eyvandan küçəyə, səkiyə atmağın nadanlıq olduğunu ailə üzvlərimizə anladırıqmı? Təbiət qoynunda dinçələndən sonra tullantılarımızı yığmağın vacibliyini başa düşürükmü? Ömrümüz boyu heç olmasa bircə ağac, bircə kol ək-

mişikmi? Əslində adı görünən bu məişət məsələlərinin böyüküb qlobal problemlərə çevrildiyini hər birimiz əyani görür və onun ağrısını çəkirik.

Bu pandemiya bizə daha bir şeyi anlatdı: dünyada heç nə əbədi deyil və öz-özünə yaranır. Qırılan meşə, qurulan göl yalnız möcüzə nəticəsində bərpə oluna biler. Onların məhvi isə ekoloji fəlakətlərin bünövrəsini qoyur. Koronavirus insanlara ciddi mesajdır. O, hər kəsin qapısını döyə biler. Ona görə də təbiət və cəmiyyət qarşısında borclarımızı ödəmək yolunda ilk addımlar atmalıyıq.

Dönbü ətrafımıza nəzər salaq. Hər gün, hər yerdə nə qədər haqsızlıqlarla üzləşirik.

Parklarımızda 50-100 illik ağaclar susuzluqdan quruyur. Bakıda elə bağlar var ki, illərlə sulanmir. Bu işə cavabdeh onlarca insan susuzluqdan məhv etdikləri ağaclarla görə dövlətdən əmək haqqı alır.

Biz bunu görməzliyə vurub keçirik. Şəhərimizin əksər xiyabanları, yol kənarlarındakı otlar 35-40 dərəcə istidə, gündüz vaxtı sulanır. Çoxmərtəbəli evlərin susuzluqdan əziyyət çəkən sakinləri şirhaşırla axan suya baxıb köks ötürürərlər. Çalışdığımız müəssisələrdə bəzən günlərlə su kranlarının açıq qalmasının şahidi olmamışım? Çoxların onların yanından etinasızlıqla keçib getdiyini görəndə, bu etinasızlığa, “məndən ötsün, qonşuma dəysin” psixologiyasına öyrəşəndə dün Yamızın halına niyə yanmamışım?

Bəlkə hələ gec deyil? Bəlkə hər özündən başlasın? Bir qurulan ağacı sulayaq! Bir bulağın təmir edək! Bir gül əkək! Bir yolu təmizləyək!

ТЯЖЕЛОВЕС АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ НАУКИ

Когда речь заходит о тяжеловесах Азербайджанской науки меня переполняет чувство гордости. Ведь среди ученых, которые в различных сферах науки оставили свой яркий след, есть немало лезгин. В своей книге «Кусары, кусарцы» на примере одного лишь Кусарского района я постаралась показать масштаб научной занятости лезгин нашей республики. Одних только докторов наук, уроженцев Кусаров, на момент выхода книги в 2011 году было 40, кандидатов наук за последние 50 лет свыше 500. 20 кусарцев являются академиками различных академий мира.

Мой рассказ о выдающемся философе Азербайджана, авторе фундаментальных исследований Энвере Мирзекулиевиче Ахмедове.

Энвер Ахмедов родился 15 мая 1920 года в селе Ухул Ахтынского района. После окончания седьмого класса его семья переехала жить из Дагестана в город Агдаш Азербайджанской Республики. В 1935 году Энвер поступил в бакинский педагогический техникум, после окончания которого работал учителем в селе Шекили Агдашского района. В 1939 году поступил в Азербайджанский Государственный Университет.

В 1946 году Э.Ахмедов с отличием окончив исторический факультет АГУ поступил в аспирантуру. Затем стал младшим научным сотрудником Института философии АН Азербайджана, и одновременно вёл преподавательскую деятельность на отделении философии АГУ. В 1950 году он защитил кандидатскую диссертацию на тему «Гипотеза и ее роль в развитии науки». В 1950-1957 годах работал старшим преподавателем, доцентом университета. С 1957 года до конца своей жизни заведовал кафедрой философии Азербайджанского института

нефти и химии им. М.Азизбекова. В 1967 году защитил докторскую диссертацию на тему «А.К.Бакиханов и его миропонимание», а в мае 1968 года получил ученое звание профессора.

Энвер Ахмедов был одним из видных ученых-философов республики, автором 10 книг и брошюры, 132 научных статей, многие из которых были опубликованы в союзных изданиях. Он принимал участие в создании многотомных научных трудов по философии, истории и литературе Азербайджана, готовил для них соответствующие главы и параграфы.

Основным направлением его научной деятельности было исследование истории философской и общественной мысли, науки и культуры Азербайджана в XIX – начале XX века. Он занимался исследованием мировоззрений двух крупнейших мыслителей Азербайджана 30-60-х годов XIX века — А.К.Бакиханова и М.Ф.Ахундова, разработкой методологических принципов и основных проблем философии

азербайджанского просвещения, изучением истории распространения в Азербайджане марксистской философской мысли.

Более 20 лет профессор Э.Ахмедов посвятил исследованию жизни, творчества и мировоззрения А.К.Бакиханова. Им было выявлено, прокомментировано и опубликовано большое количество ранее неизвестных записок, рукописных сочинений Бакиханова, проведена большая и кропотливая источниковедческая и текстологическая работа. «Сочинения, записки и письма Бакиханова» объемом 26 п.л. подготовленные впервые профессором Э.Ахмедовым были изданы в 1983 году в издательстве «Элм». Кроме того, освещению различных сторон научного творчества и мировоззрения Бакиханова им посвящена книга «Изложение космографических взглядов А.К.Бакиханова» (Баку, 1962).

Профессор Э.Ахмедов также являлся одним из видных исследователей философии М.Ф.Ахундова. Его перу принадлежат вступитель-

ные статьи к «Избранным философским произведениям М.Ф.Ахундова» (Москва, 1962; Баку, 1982), брошюры и многие научные статьи. Его брошюра об Ахундове «Великий азербайджанский мыслитель», вышедшая в Баку в 1962 году, была удостоена республиканской премии.

Э.Ахмедов считался крупным специалистом в области философии просвещения. Им впервые в республике были исследованы методологические принципы изучения философии азербайджанского просвещения. Итогом его многолетнего труда в этом направлении является монография «Философия азербайджанского просвещения» (Баку, 1983).

Профессор Э.Ахмедов также являлся одним из исследователей средневековой арабо-мусульманской философии. Результаты его работ собраны в его книге «Арабо-мусульманская философия средневековья» (Баку, 1980).

О серьезности исследований Энвера Мирзекулиевича можно судить даже по названиям его работ. В ходе подготовки своего материала я смогла ознакомиться с несколькими научными статьями Э.Ахмедова, обогатившими мой кругозор. Очень интересные события и факты раскрылись передо мной после их прочтения. Это, в частности, «Спор между К.Кохом и Б.Дорном по поводу «Гюлистаны-Ирам» А.К.Бакиханова», «О судьбе личной библиотеки А.К.Бакиханова», «Молла Таги Дербенди», «Логика А.К.Бакиханова», «К вопросу о генезисе и специфике азербайджанского просвещения», «Просветительское движение в Азербайджане на рубеже XIX

и XX веков», «Из тифлисской жизни М.Шафи» и др.

Энвер Ахмедов был философом широкого профиля. Он составил, прокомментировал и издал избранные научные и философские произведения А.К.Бакиханова (Баку, 1983), редактировал труды М.М.Касумова, А.К.Закуева и других видных азербайджанских философов, рецензировал на страницах республиканских и союзных научных изданий философскую литературу, перевёл с русского на азербайджанский язык ряд книг. Более 35 лет он работал в вузах, в научно-исследовательских учреждениях республики, из них 25 лет руководил кафедрой философии в Институте Нефти и Химии. Под его руководством были подготовлены две докторских и 6 кандидатских диссертаций, он оппонировал на защите 9 докторских и 14 кандидатских диссертаций. Э.Ахмедов был членом специализированного ученого Совета по защите докторских диссертаций, заместителем председателя республиканского философского Общества. Ему было присуждено почетное звание заслуженного деятеля науки Азербайджанской Республики.

Энвер Ахмедов умер 19 мая 1984 года и был похоронен в селе Бутказмалыр Магарамкентского района Дагестанской Республики. Одна из улиц этого села названа его именем.

Честный, порядочный, прямолинейный, Энвер Мирзекулиевич всю свою сознательную жизнь провёл за работой в архивах, в библиотеках, в своем домашнем кабинете. Он был преданным ученым, посвятившим всего себя науке Азербайджана.

Седагет КЕРИМОВА

ДАГЪУСТАНДАЙ КХЬИЗВА... КЬЕАН ХУРЫУН СЕЙЛИБУР

Ялцуғъ дагъдин тіулал экія хъанвай къадим Кьеан хубъ чи халқыдик дамах кутазвай рухвайралди сейли я. Къунши хуверилий тафаватлу яз ина девлетлу ксар гзаф авай. Абуру хүре Чехи медреса кардик кутунай. Чи машъгуру шаир Етим Эминани гъя и медресада къелнай.

XVIII виши йисара хуруын тівар вириниз сейли авурди Мегъамед Уймер Къянински хъана. Адан буба Уймер Велибега 15 йисан медреседа чирвилер къачунай. Гүзгъультай мусурман алим хъиз са шумуд қтаб кхъей и касди Къеанрин ва къунши хуверин аялриз тарсар ганай. Ада абуруз диндин илимрихъ галаз санал тібиятдин илимарни чирдай. 1747-йисуз алимди вичин хва Мегъамед Уймер къелун патал Астрахандиз ракъурнай. Гзаф алакъунар авай и жегъилди ина къелна күтаятъдалай къулухъ урус пачагъдин балкъан-раллай аскеррин къушунда къулугъ авун къарадиз къачунай. 1727-йисуз дидедиз хъайи ам и къушундин виридалайни жегъил офицеррикай тир.

Сифте йисара ада Къафкъаздин сад лагъай мусурман генерал Кутлу-Мегъамед Тевкелеван къушунда къулугъына. Жегъиль лезгидин алакъунрикай хуш атай генералди адаш пишкеш яз къизилдин рангунин хенжер вугана. 25 йиса аваз офицервилин тівар къаңчур Мегъамед Уймер 1756-йисуз Урусатдинни Пруссиядин арада дяве къарагъайла атлуйрин эскадрондин командир тир. Ада и дяведа гзаф къегъалвилер къалурнай. Садра адан эскадронди душмандин къве эскадрон элкъурна Җарпце тунай ва къилий-къилиз тергнай. И вакъиадилай къулухъ къушундин чехибуру ада «лезги аслан» лагъанай. Санлай дяведин вахтунда Мегъамед Уймеран эскадронди душмандин вад агъзурдалай гзаф аскерар тергнай. 1759-йисуз Кунерсдорфдин патав къиле фейи ягъунра подполковник Мегъамед Уймерал залан хирер хъана. Сагъар хъувурдалай къулухъ ада къулугъдай экъечун меслят акунай.

Дяведа са шумуд орден ва медаль къаңчур жегъиль лезги гъакъин военный теориядал машгъуль тир. Ада атлуйрин

дяведиз талукъарнавай са шумуд қтаб кхъена чапдай акъуднай. Урус генералри адан тактика-дикай гзаф йисара мен-фят къачунай. А вахтунда империядин кылы авай Елизавета Петровнади Мегъамед Уймераз ада авур къулугъдай князчилий тівар ва Астрахандин къвалавай Чехи мулк вуганай. Вичин хирер хъсандин сагъ тахъай Мегъамед Уймер Къянински (Мегъамедов) яргъал фейи азар себеб яз 38 йиса аваз, 1765-йисуз рагъметдиз фена. Гүзгъульин йисара Мегъамедоврин несилдай шумудни са военингякайтын. 1912-йисуз дидедиз хъайи Омар Мегъамедова полковникин тівар къачунай. Ватандин Чехи дяведа иштирак авур, 1981-йисуз вичин дүнъя дегишарай Омар 30-далай гзаф орденизни медалряз лайиху хъанай.

Омар Мегъамедован къуд хци бубадин рехъ давамарна. Стхайрикай полковник Заур Мегъамедова гзаф йисара Магъачъаладин кадетрин корпусдиз регъбервал гана. Полковник Абрек Мегъамедова Украинадин Яракъула Къуватра къулугъына. Стхайрин арада и рекъай виридалайни вини дережадиз акъатайди Мегъамед Мегъамедов хъана. Генерал-лейтенантвилин тівар къачунай ада эхиримжи йисара Дербентдин кадетрин корпусдиз регъбервал гана. Ам тарихдин илимрин кандидат я. Сифте яз вичин Чехи бубадикай делиларни гъада винел акъудна.

Закир АГЬМЕДХАНОВ,
Дагъустан Республикадин
Дербент шегъер

Дагъустандин Каспийск

шегъерда яшамиш жезвай ах-цегъви С.Абдулкеримов вири Россиядиз сейли хъанва. И йикъара ада гъулье акъизвай къуд инсан – пуд яшлу дишегълини са жегъиль руш хиласна. Лепеяр алай гъулье акъизвай инсанар акурла, ам гъасята абуруз къумек гуз фена.

Каспи гъульуын «Лагуна»

ДИШЕГЪЛИЙРИ ЧЕШНЕ КЪАЛУРНА

Казбеков райондин Калинин хуруын Даҳадаев райондин Пирел фейи дишегълийр гъульуын къерай тіуз ківализ хквадайла къве итимди гъулье сирнавзай. Садлагъана абуруй сад дишегълийрин вилерикай кважына. Ам гъулье акъун мумкин тир.

тівар алай къум авай къере ял ягъизвайбур лезги къегъалдин гъунарди гъейранарна. Ада вичин чандиз хатавал хъун мумкин тирди фикирда такъуна, маса инсанар хатадикай күтаятъна. Вишералди дагъустанды С.Абдулкеримоваз разивал къалурна.

Гъасан МЕГЬАМЕДОВ,
Каспийск шегъер

И вакъиадин шагъид хъайи ксари лугъузтайвал, а юкъуз гару гъульел лепе гъянвай. Гъулье акъизвай итим акъудун патал са шумуд дишегълиди гъасята циз хкадарна. Эхирни абуруз итим акъай чка жагъана ва ам хиласна. Тади къумек къведалди чпи а касдиз къумек гана. Гъя и кар себеб яз кас чандал хтанна. Дагъви дишегълийри рикелей тефир гъунар къалурна.

Сагъибат ГЕРЕХАНОВА,
Дагъустан Республикадин
Даҳадаев район, журналист

LƏZGİ QAÇAQLARI

YAXUD ONLARI QARALAYANLARA CAVAB

Son vaxtlar bəzi qələm sahiblərinin öz yazılarında “ləzgi qaçaqları kimi çapıb-taladılar”, “ləzgi qaçaqları kimi yol kəsdiłər”, “insafsız ləzgi qaçaqları” kimi ifadələr işlətməsi təəssüf doğurur. Görünür, ləzgi qaçaqlarının adını bu cür qaralayanlar tarixdən xəbərsizdilər. Çünkü tarixi həqiqətlərdən xəbərdar olsayırlar, faktlara əsaslanısayırlar, ləzgi qaçaqlarının kimliyini, bu hərəkatın tarixi əhəmiyyətini yaxşı dərk edərdilər. Belə müəlliflərə tarixi keçmişimizdən qaçaqlarla bağlı bəzi məqamları xatırlatmaq yerinə düşər.

QAÇAQ, YOXSA GUĞVAN?

Əvvəlcə “qaçaq” termini haqqında. Əslində ləzgi dilinə türk dilindən gəlmış bu söz xalqın fəaliyyətinin hər hansı bir sahəsinə əks etdirmir. Çünkü bu sözün etimologiyası baxımından yanaşsaq, ləzgilərdə qaçaq olmayıb, güğvan olub. Ləzgicə “güyg” (“güg”) “narazılıq”, “güyg avun” “narazılıq etmək” deməkdir. “Güygəvan” “narazı adam”, “güygəvanar” “narazı adamlar”dır. Cənubi Dağıstanda indi Azadoğlu deyilən kəndin adı da vaxtilə Güygəvanar (narazılıq edənlərin kəndi) olub. Sovet hakimiyyətinin ilk illərində ləzgilərin mübarizliyindən xoşu gəlməyən Qırızı imperiya ələltərini kəndin adını qəsdən türkləşdiriblər.

Keçmişdə çar zabitlərinin “quldur hərəkatı”, “qaçaq hərəkatı” adlandırdıqları güğvan hərəkatının həmin terminlərlə heç bir əlaqəsi yoxdur. Çünkü bu, mövcud quruluşdan narazi olan, çar müstəmləkəciliyinə qarşı etiraz edən geniş kəndli külələrinin mübarizə forması idi. Rus müəlliflərinin çarizmdən narazi kəndliləri “qaçaq” adlandıraqla, bu sözün mənasını “quldur”, “yolkəsən”, “soyğunçu” kimi təqdim etməsi, sonradan Sovet hakimiyyətinin mədhinə çalışan tarixçilərin həmin terminləri olduğu kimi tarixi ədəbiyyata salması əşqinqılıq yaradıb və bəziləri bu gün də onun təsirindən qurtula bilirlər. Müasir oxucunun “qaçaq” termininə daha çox istinad etdiyini nəzərə alaraq, biz də bu məqalədə həmin ifadədən istifadə edirik.

Qaçaq hərəkatı ilə bağlı bir yanlış fikri xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Sovet dövrünün bəzi tarixçiləri bolşevik hakimiyyətinin ilk illərində bu quruluşa qarşı mübarizə aparmış qüvvələri də qaçaq və quldur dəstələri adlandırmışlar. Halbuki 1920-1928-ci illərdə Quba qəzasında antisovet hərəkatı kütlövi xarakter almışdı. Qusardan Möhübəli Mahamadovun, polkovnik Hatəm Sərkarovun, Qubadan Əli bəy Zizikskinin, Mayıl Zahirovun, Hacıbəy Osmanbəy oğlunun, Xaçmazdan İbrahim bəyin, Həsən bəyin, Mürsəl bəyin, Ləzgi Məhəmmədin, Dəvəqidən Həmdulla Əfəndiyevin və başqalarının rəhbərlik etdikləri silahlı dəstələrdə Sovet hakimiyyətinə qarşı 12 min nəfər döyüşürdü. Onları qəzanın 140-dan çox kəndinin əhalisi tamamilə, qalan kəndlərin əhalisi isə qismən dəstəkləyirdi.

Hatəm ağa Cağarvi və Möhübəli əfəndi Kuzunvi başda olmaqla ləzgi silahlı dəstələri 1918-ci ilin yanında Quba qəzasında müsəlman əhaliyə qarşı kütlövi qırğınlardan törədən erməni daşnakları ilə qəhrəmancasına döyüşmüş, mayın 18-də onları darmadağın etmişdilər. 1920-ci ilin əvvəllerində onların ikisinin dəstəsində silahlılarının sayı 3 min nəfərə çatırdı. Cəmi 23 ay fəaliyyət göstərmiş Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti 7 ay ləzgilərin hesabına yaşamışdı. Çünkü Möhübəli əfəndinin və Hatəm ağanın dəstələri

Qızıl Ordu hissələrinin qarşısını kəsərək, onları Dağıstandan Azərbaycana gəlməyə qoymamışdı. Bütün bunlara görə bəzi sovet tarixçiləri belə mütəşəkkil qüvvələri qaçaq və quldur dəstələri kimi qələmə vermişlər. (Bax: Azərbaycan SSR OİMADA, fond 2607, siyahı 1, iş 140, vərəq 2).

HƏRƏKATA ZƏMİN

Ləzgi qaçaq hərəkatı necə meydana gəlmişdi? XIX əsrə yaranmış bu hərəkat çar müstəmləkəciliyinə qarşı mübarizə forması kimi Qafqazın başqa bölgələrində fərqli olaraq ləzgilərin yaşadıqları Cənubi Dağıstanda və Şimali Azərbaycanda daha geniş yayılmışdı. Tarixi mənbələrdə göstərildiyi kimi, “Dağıstanda kəndlilərin mübarizə formalarından biri partizan hərəkatı, daha doğrusu, “qaçaqcılıq” deyilən hərəkat idi. Bu hərəkat 1905-ci ilin payızından etibarən daha da gücləndi.

Qaçaq hərəkatının genişlənməsinə zəmin yaradan əsas şərtlərdən biri o idi ki, rus kəndlilərindən fərqli olaraq, Dağıstan əhalisi başdan-başa silahlı idi... Hərəkata Bakı neft sənayesi rayonundan öz vətəninə stürgün edilmiş adamlar rəhbərlik edirdi... Qaçaq hərəkatı Cənubi Dağıstanda – Küre və Samur dairələrində daha geniş yayılmışdı və güclü idi... Kəndlilər ayrı-ayrı dəstələr şəklində fəaliyyət göstərən qaçaqlara hərtərəfli dəstək verir, onları ərzaq və

paltalarla təmin edir, lazım gəldikdə gizlədir, onlara hərbi hissələrin hərəkəti ilə əlaqədar müntəzəm məlumat verirdilər. Belə yardımına malik qaçaqlar ələkeçməz idilər. Onları əshərlərin, o cümlədən Dərbəndin əhalisi də dəstəkləyirdi...

Cənubi Dağıstanın və Şimali Azərbaycanın qaçaq dəstələri qısaçı dəstələrə və silahlı bəy dəstələrinə qarşı birgə mübarizə aparırdılar. (Bax: İstoriya Dagestanı, II t., M., 1968, səh. 235-236).

Qaçaq hərəkatının ləzgilər arasında geniş yayılmasına tarixi şərait zəmin yaratmışdı. Dəstələrə başçılıq edənlər əsasən vaxtilə Bakının neft mədənlərində çalışmış insanlar idi. Hakimiyyət orqanlarının məlumat verdiyi kimi, o vaxt “Bakı həyatı, orada baş verən bütün hadisələr burada işləyən ləzgilərə kəskin təsir göstərmişdi”. (Bax: Yenə orada, səh. 235).

Bakıda ləzgilərin inqilabi hərəkatda daha çox fəallıq göstərməsindən çar üsuli-idarəsi təşvişə düşmüştü. O vaxt neft mədənlərində işləyən fəhlələrin 23 faizini ləzgilər təşkil edirdi. Təkcə Neft Fəhlələri İttifaqının Bibiheybət şöbəsi üç minə yaxın ləzgini birləşdirirdi. Sabunçu, Suraxani, Balaxani və Bayıl mədənlərindəki fəhlələrin çoxu ləzgilər idi. Çarın əlaltıları inqilab-pərəstliyi bəhanə edib 1903-cü ildə 15 min, 1909-cu ildə 12,5 min ləzgi fəhləni Bakıdan çıxarmışdı. Mərkəzdən sürgün olunmuş adamların bir qismi doğma kəndlərinə qayıdaq çarın əleyhinə qiyamlar təşkil edirdi, digər qismi bolşevikləri təqsirləndirdi. Həmin dövrün statistikasına görə 1905-ci ildə Cənubi Dağıstanda hərəsi 30-40 nəfərdən ibarət 20, 1914-cü

ildə 26 qaçaq dəstəsi fəaliyyət göstərirdi. Onlardan bir neçəsində cəmləşmiş qaçaqlar bolşevizmin qəti əleyhdarı idi. Belə dəstələr Şimali Azərbaycanda daha çox idi. (Bax: Azərbaycan SSR OİMADA, fond 2607, siyahı 1, iş 140, vərəq 2).

Bəzi məxəzlərdə həmin dövrdə qaçaq hərəkatının getdikcə genişləndiyi və gücləndiyi xüsusiələ qeyd olunub: “Kəndlilərin mövcud quruluşa qarşı etirazları artırdı. Küre dairəsində Alidxür, Zizik, Kurxür, İspik, Butxür, Xtun, Zührabxür kəndlərində narazılıqları daha çox idi və bu kəndlər mübarizə ocaqlarına əvvərildi. Yeni mübarizə forması kimi qaçaq hərəkatı gücləndi. Bu hərəkat Küre və Samur dairələrində daha geniş xarakter almışdı. Qaçaq dəstələri xalqa zülm edən bəylərin mülklərini yandırır, əyanları, çar hakimiyyətinin nümayəndələrini öldürür, balaq vətəgələrinə, dəmir yoluna, hərbi postlara hücum edirdilər”. (Krai mysliteleri və poeziya. Maşxəkala, 2019, c. 30).

Başqa bir mənbədə yazılıb: “Samur dairəsinin Yalax və Lutkun, Küre dairəsinin Burkixan və Alidxür kəndlərində, həmçinin Qaytaq-Tabasaran dairəsində baş qaldıran iqtisadçılar bütün Cənubi Dağıstanı bürüyür, kəndlilərin mübarizə forması kimi qaçaq hərəkatı güclənirdi. Hərəkata, qaçaq dəstələrinə Bakıdan sürgün olunmuş fəhlələr rəhbərlik edirdi”. (İstoriya Dagestanı. II t. M., 1968, c. 235).

Arxiv materiallarından məlum olduğu kimi, Cənubi Dağıstanda qaçaqların getdikcə çoxaldığını, istibdada qarşı hərəkatın gücləndiyini görən çar hökuməti 1914-cü ildə bu bölgə ilə bağlı siyasetində bəzi dəyişikliklər etməyə, bir sıra güzəştlərə getməyə məcbur olmuşdu. (Bax: Dağıstan Vilayət Partiya Komitəsinin Arxiv, fond 1, siyahı 15, iş 651).

ÇAR GÜZƏSTƏ GETSƏ DƏ...

Çarın güzəştlərinə baxmayaraq, qaçaq hərəkatı nəinki səngimirdi, əksinə, getdikcə quruluşa qarşı mübarizənin hərəkətverici qüvvəsinə əvvərilirdi. Bunu onların denikincilərə qarşı apardığı döyüşlər də sübut edir. “1919-cu ilin mayında Dağıstanda denikincilər peyda oldular. Dairələri aqvardiyacı zabitlər idarə etməyə başladı. Küre dairəsinin rəisi vəzifəsinə polkovnik Yumaşev təyin olundu. Avqustda Denikinin tapşırığı ilə 14-19 yaşlı gəncləri onun könnülü ordusuna səfərbər etməyə başlıdlar. Əhalinin müqaviməti ilə rastlaşdırılaraq görə Denikinin əlaltıları bütün böyük kəndlərdə top və pulemyotlarla silahlanmış qoşun hissələri saxlayırdılar...

Yaranmış vəziyyətlə əlaqədar 1919-cu ilin avqustun 23-də Küre dairəsində çarizmə qarşı mübarizənin önündə gedən T.Yüzbaşovun, K.Ramazanovun, K.Akimovun və A.Mursalovun rəhbərliyi ilə kəndlilərin III qurultayı keçirildi və burada Denikinin qarnizonuna qarşı döyüşlərə başlamaq üçün qərar qəbul edildi.” (Krai mysliteleri və poeziya. Maşxəkala, 2019, c. 30-31). Döyüş təcrübəsi olmayan kəndlilərə yaxşı silahlanmış, çar əsgərləri ilə vuruşmalarda təcrübə qazanmış qaçaq dəstələri, xüsusən də 3 min nəfərlik dəstənin başçısı Hacı Əfəndinin silahlıları yaxından kömək göstərirdi.

Müzəffər MƏLİKMƏMMƏDOV
(Ardı var)

KVEZ CHIDANI?

САДЛАГЬАЙБУР

«Як» samolət aradız gəyiburukай сад лезги Зейндин Магъмудов я. 1898-йисуз Ахцегъя дидедиз хъайи З.Магъмудов Дагъустандин сад лагъай авиа-

конструктор я. Адагзаф йисара Москвада машгъур инженерихъя конструкторориҳа галаз санал къвалахнай. А.С.Яковleva адан алакъуниз лайихлу къимет гана лагъанай: «Зейндин Магъмудов хътин вири дуънъядыз чешне яз къалуриз жедай конструкторор СССР-да Тимил ава. Ада чи улкведа цийи самолетар арадиз гъунин кардик зурба пай кутуна».

3.Магъмудова А.С.Яковleva галаз санал Москвадин Менжин заводда сифте яз конструкторин бюro арадал гъанай. Ина абуру түкъурий самолётдиз гүгъунылай «Як» тъвар ганай. Къвалахдай йисара са шумуд орден къачур 3.Магъмудова 1947-йисуз вичин дуънъя дегишарна.

Сифте яз Дагъустanda naftaadinin gəzdiñi ятакхар винел акъудна майшатдин и хел кардик кутурди и respublikadın сад лагъай инженер-геolog Салигъ Мусаев я. 1904-йисуз Къасумхуъре дидедиз хъайи ада 1929-йисуз Москвадин Геологиядик Акадemiya яру дипломдалди акъалттарнай. Гүгъунылай кандидатилин диссертация хвейи же гъиль вири улкведиз сейли хъанай.

1936-йисуз Изberbaşda nafta akъudai adakay Dag'ustandin kъiliin gazetdi ikI хъенай: «Неинки Dag'ustandiz, гъакини вири СССР-диз сейли инженер-геolog Салигъ Мусаева сифте язчи respublikadın naftaadinin gəzdiñi gazdin servetar винел акъудна dag'uyyiriz кесибвиләй гъиль къачудай мумкинвал гана». (Дагестанская правда, 1936-йисан 12-aprel).

1942-йисан 15-iyoldiz С.Мусаeva Mag'achkala-din patav, гүгъунылай respublikadın vad районda naftaadin mədenər karidik kutuna. A vaxtunda СССР-дин zalan sanayidin ministərvodis regberval guzziy C.Ordjonikidzedi «Салигъ Мусаев улкvedin mайшatdin və xilek zurbə pait kultur kъaqriman я» лагъанай. Гъакъисагъvilledi Чүгъур zəgymetdai С.Мусаev sa shumud ordendiz lajihlu xъanay. 1977-йисuz ragymetdiz feyli alimdin ilimdin kъivalxriyai Rossiya din talukhın institutura gəgənəndiz menfət kъaczuzva.

Alatay asirdin 20-40-йисara Dag'ustandin lezgi районra 30-dav aqakna vichi-vichiz inşenerval chiray kcasar avai. Aburun alak'yunri СССР-дин regberbar va alimlar geyiranparnay. С.Орджоникидzedi aburuz «xalq'adin inşenerpar» хъtin t'var ganay.

Chi halx'din inşenerrikay Kakha xuryuynvi Idris Юnusova 1925-йисуз Ахцегъ-Kaka kъanal karidik kutunay. A kъanal din civ isiyatdani ag'zur gektarpalrdi chileriz yad guzu. Institutda chirviler kъaczuvnac'hani M.Sutaeva 1939-1949-йисara Ахцегъ-Kaka kъanal karidik kutunay. И kъanal din civ isiyatdani ag'zur gektarpalrdi chileriz yad guzu. Институтda chirviler kъaczuvnac'hani M.Sutaeva 1939-1958-йисара Ахцегъ, Dok'uzpala va Rytul rayonrin cin idarayiriz regberval ganay. Ada sifte яз и rayonrin ag'zalay x'vadai civ t'aymarnay. Гъавиялай halx'di M. Sutaevaz «Цеприн пачагъ» хъtin t'var ganay. Ахцегъ sheg'yerda adan t'varcix k'uch'e ava.

Mad sa halx'din inşener viriñiz seilyi xъanay. Alatay asirdin 20-йисан эхирra sanani k'elnavachi C. Орджоникидзе Ахцегъ Агъмирова Ахцегъ сад лагъай elektrostansiya ezigina karidik kutunay. И stanziyadi sheg'yer va rayondin gzaf x'uyrer elektriqdin ekve-riyiv t'ayminaldai mumkinval ganay.

Гульхар ГУЛЛИЕВА

ХЪПИЛ

Россиядин «Кавказский календарь» журналда Хъимилиз талукъ газаф марагълу малуматар ава. Ана кхъентайвал, 1859-1864-йисара хъре 111 кІвал авай ва агъалийрин къадар 911 кас яз абури лезгиир тир. 1904-йисуз инин агъалийрин къадар 1323 касдив агакънавай. Журналда 1910-йисуз Хъимил къишлахдин агъалийрин къадар 1575 кас тирди къалурнава.

Н.К.Зейдлицан редакторвиллик кваз 1879-йисуз чапдай акъудай «Сборник сведений о Кавказе» ктабдани хуруйкай са къадар делилар гътнава. Ана къалурнавайвал, 1873-йисуз Хъимила 111 кІвал ва 1040 кас къван агъалияр авай. 1886-йисуз кІвалерин къадар 119, агъалийрин къадар 1323 кас тир. 1897-йисуз ина 1187 кас яшамиш жезвай.

Хъимилин къилин дамах Къурукъан дагъ я. Адан синерилай вил вегъелья тІбиатдин иервилер, генгал, къацуval чиниз хъурда. Анлай хуър, адан рикIиз чими кІвалер, багъларни салар, гъакIни гила вириниз Бакудин пул гвай ксарин багъалу виллайр авай хуър хъиз сейли хънтай Хъимил къазмаяр капун юкъвал алайди хъиз аквада.

Хуърухъ дегъ тарихар авайди гъар камуна чир жезва. Къилин делилрикай сад Къафкъаздин Албаниядин суракъар гузвой са шумуд мертебадин сурар я. Хуърун виридалайни къакъан хурал алай, цУд гектарралди чилер къунтай и сурари, абурун гумбетрал алай кхъинри газаф сирер чуныухарнава.

Къунсет хуъруз Хъимилай тІуз рехъ тухудайла чиликай хкатай сурарин са пай гилани ама. Ихътин сурар «Хуърунхъур», «Калунхъур», «Гъезре» хътин къадим яшайишдин чкайрани дуьшуыш жезва.

Алай вахтунда хъре 130 кІвал ава. 2009-йисан статистикадин малуматри ина агъалийрин къадар 512 кас тирди къалурнава.

1980-йисуз археологри Хъимилин чилерал юкъван виш йисариз талукъ пуд хуърун амукаяр винел акъудна. Абуруйкай сад гилан Хъимил хуърун кефер-рагъакIидай пата, адавай са километр къван яргъа тир чкадал кутур сад лагъай Гаргар КІеле тІвар ганвай хуър я. Чехи тІулал кутунтай и хуърухъ гегъенш чилер авай. Адан юкъвал алай 2000 кв.м.дин кІунтунал кІеле эцигнавай. Иней IV-VII виш йисариз талукъ тир хъенчIин къапар жагъанай.

Хъимилин къиблэ-рагъэкъечIай пата, адавай 1,5 километр къван яргъа, Къудял вацIун къерехда, алгъай чкадал Къвед лагъай Гаргар КІеле хуър хънай. Археологиз иней винел иер нехишарни гъйванрин шикилар алай кутарар, хъенчIин квэрар, кишпирдин цамар, япгъанар, хтарар жагъанай. Алимри и хуър V виш йисуз арадал атанвайди къалурнава.

XIII виш йисара Хъимилин патав мад са хъуър кутунай. Адан Хуърунхъур лугъудай. Газаф Чехи тириялай адава хуърерин хуър тІвар ганай жеди. Археологиз анай хъенчIин гунгарринг амукаяр жагъанай.

Азербайжандин къадим лезги хуърекай тир Хъимил Къуба райондин рагъакIидай пата ава. Аниз Къубадай 18 км-дин асфальт рехъ тухванва. И рехъ дагъларин ценерив гвай, тамарин юкъваи тІуз физва. Хъимил Къизилкъая массивдин кефер-рагъакIидай пата, гъультувай 1000 метрдин къакъанвиле, къваларинни къацу тамарин юкъва, Къудял вацIун къерехда экЛя хънава.

1846-1860-йисара Хъимил Дербент губерниядин Къубадин чилерни квай Тіп магъалдик акатзавай. Гуъгуъунлай Баку губерния арадиз атайла Къуба уезд ва адан Хъимил хуър гъаник акатнай. XIX виш иисан эхирра ва XX виш иисан эвлера Къубадин 5 хуърун – Хъимил, Къечреш, Къупчал, Къуснеткъазмаяр ва Ушгуън

хуърерин агъалийри Ушгуън (Хъимил) жемият арадиз гъанай. XIX асирда Хъимилин къшилахра адакай чара хънавай сад лагъай хуър – Хъимил къазмаяр арадиз атани. Гуъгуъунлай хъимиливийри мад са хуър – Хъимил къшилах хуър арадиз гъанай.

«Хъимил» гафунихъ «чукъвена къун», «къужсаҳда къун», «менгене» хътин мана-яр ава. Азербайжандинни Дагъустандин бязи лезги хуърерани менгенадиз «хъимил» лугъуда. Лезги чалан яркIи нугъатда «хъимил» гафункай генани гегъени-диз менфят къачуда. Хъимиливийри чин хуъруз ихътин тІвар дуьшуышдай ган-вач. Хуър дагъларини тамари менгенада къунвайди хъиз элкъуърна юкъва тунва.

-**(Килиг: Дж.А.Халилов, К.О.Кошкарлы, Р.Б.Аразова. Археологические памятники северо-восточного Азербайджана. Баку, 1991, ч.39-40, 65).**

Хъимиливияр къетIен нугъатдалди раҳада. Лезги чалан Къуба наречиедин хъимил нугъат сифте яз 1954-йисуз чи зурба алим, филологиядин илимрин доктор Мегъамед Гъажиева чирнай. Ада гъакIни Къунсет, Ушгуън, Къупчал ва Къечреш хуърерин нугъатарни чирнай. Ингье начагъвили адава Азербайжандин чилерал дуьшуыш жезвай вири лезги нугъатар илимдин рекъелди эхирдал къван чирдай мумкинвал ганач. Адан хъимил нугъатдихъ галаз алакъалу фикирар вич хъимиливти тир филологиядин илимрин доктор Шемседин Саадиева урус чалал къелемдиз къачунтай «Лезги чалан Хъимил нугъат» макъалада (**Килиг: Известия АН Азерб. СССР. Серия обществ. наук. 1961. №4**) ганва. Алимди кхъизвайвал, хъимил ва къунсет нугъатар маса лезги нугъатрилай са къадар тафаватлу я. Хъимиливийри лезги эдебият чала авай б ачух сесинилай гъейри [о], [а], [о] хътин сесерикайни менфят къачузва. Санлай абурун рахунра 9 ачух фонем ава: [а], [а], [и], [у], [ү], [о], [ө], [э], [ы]. Гъавиляй абуру бязи лезги гафар агъадихъ галайвал лугъуда:

хъвехъ – хъохъ
зверун – зорын
яру – яры
зурзун – зырзын
нукI – ныңI
руш – рыш
турк – мырк
иер – айайр

гъери – гъаъри
жасгурун – чыгъырын
вугун – йығын ва икI мад.

Хъимил хуър вириниз сейли авунвайди гъакIни ина дегъ чаварлий хразвай халичаяр я. Къуба-Ширван халичайрин виридалайни хъсан чешнайрикай гъисабзавай «Хъимил» чешнедин ватан и хуър я. Алимри и чешне сифте яз XIV-XV виш иисара хранвайди я лугъузва. Хъимиливийри чин халичаяр вириниз сейли авунай.

1913-йисуз «Къунсет» ва «Хъимил» тІвар ганвай халичаяр Берлиндин выставкада къалурнай, абуру медаль къачунай.

1914-йисуз Хъимилин ва маса хуърерин халичаяр, сумагар ва сун чувалар Петербургдин выставкада къалурнай.

1938-йисуз Къунсет ва Хъимил хуърерин халичайри Париждин выставкада къизил медалар къачунай.

1958-йисуз Брюсселда кыле феи выставкада и халичайри сад лагъай чка къунай.

«Хъимил» чешне элементрин газавилелди, нехишин къетIенвилелди ва милли лезги колоритдалди тафаватлу я. И халичайрин юкъва авай хурагъ адан къилин лишан я. Сифте адал «хунча» тІвар алай. XIX виш иисан къвед лагъай паюнилай и тІвар «подносдив» эвэзна ва къедалдини гъакI лугъузва.

Ина гъи кІализ фейитIани ваз «Хъимил» чешнедин халичаяр аквада. 50 йисуз датIана халичаяр храй, вичин 85 яшар хънтай Мелейгъе Мусаевади лагъайлар, эхиримжи иисара хуъре халича хразвайбур тИмил хънава. Инсанривай и сенятдин четинвилериз таб гуз жезвай.

Ингье ам жегъиль тирла хуърун дишегълийрин къилин пешейрикай сад халичаяр хран тир, газафбуру и пешедалди къил хуъзвай. А чавуз «Хъимил» чешнедин халичайризни къимет авай.

Хуърун виридалайни гур чавар 1960-1990-йисар тир. 90-йисара Нариманов тІварунихъ галай

ЧИ ХУЪРЕР

совхоз кардик квайла инсанрин дулана-жагъ хъсан тир. Советар чукIунихъ гъар са затI дегиши хъана.

Хуъре 20-30 йис эвелан гурвал амач. Гзафбур Баку, Сумгait, Къуба хътин шегъерриз куъч хънава. КІвалах авачир хуърунбурун къадар гзаф я. Ингье земъметдал рикI алай инсанди къванцелни цуук акъудда лугъуда бубайри. Имран Байрамова хъиз. 40 йис я ам куънуучи-вилив машгъул яз. И сенят ада вичин бубадивай – Ибад муаллимдивай чирна. Имранан Чехи буба Исани куънуучи тир.

Имрана чаз 1980-йисуз атай селди хуърун сураг гъикI тухванатIа, анат дегъ чавариз талукъ гъихътиин амукаяр жагъанатIа ихтилатна.

Эхъ, гъя селдилай къулухъ хуъре археологиядин кІвалахар кыле тухвана. Алимри икъван гагъди малум тушир гзаф илимдин делилар винел акъудна.

Хъимилин виридалайни къадим кІваль-рикай сад Дагъустандин халкъдин артист Дуъруя Рагымова Чехи хъайи кІвал я. Дуъруя Рагымовадин имидин хтулди – Этиреди лезги колорит авайвал хвенвай и къве гъавадин рикIиз чими кІвал чаз галай-галайвал къалурна. И кІваль къве стха – Гуълбубани Рзакъули чин хизан-рихъ галаз санал яшамиш хънай. Ина Гуълбубадини Байрамхатуна 4 велед Чехи авунай – Дуъруя, Тамилла, Гъафиз, Рафиз. 1950-йисуз Гуълбуба вичин хизанни галаз Къубадиз куъч хънай.

Этиреди Дуъриядикай акъван кІанивилелди ихтилатзай хъи, чи япарихъ лезги халкъдин и зурба сеняткардин садавни гекъигиз тежер хътин иер ван галукъз-вай. Тек хъимиливийрин вай, вири лезги халкъдин дамах тир ада чаз и хуър мад гъилера рикIивай кІанарна.

Хъимиливияр чин хуърел рикI алай, адади дамахзайвай инсанар я. Сад иин тІвар-ван алай муаллим, гзаф йисара мектебда урус чаланни лезги чалан тарсар гайи Муърфеттар Сейдмамедов я. Азербайжан чалал кхъентай вичин ширралди гзаф хъимиливийрин рикIер рам авунвай и касдин кІваль мугъман хъайи чаз ада ва адан умъурдин юлдаш Мерзияди хуърун апукъун-твартагъуниний марагълу ихтилатар авуна. Муъкульди педагог-публицист, вич хъимиливти яз Дагълы хуъруз куъч хънавай, Къубадикайни Хъимиликай кхъентай ктабрин автор Шихеммед Сейдмамедов я. И хуърун тариҳдин гелер хвенвай чкайр чаз и къве касди къалурна.

Хуърун мектебдални къил Чугуна чна. Директор Иса Байрамова 111 аялди кІел-зайвай, 20 муаллимди кІвалахзайвай, вичихъ 100 йис хънтай и мектебдин тариҳ-дикай ихтилатна. 1993-йисалай гатIунна лезги чалан тарсар гузвай и мектебда гилани и предмет давамарзани лагъана хабар къуна чна.

– 4-лагъай синифдалди тарсар гузва, – лагъана жаваб гана чаз Иса муаллимди. Ктабар авачирди рикIел хканы. Гъайифар хъана чаз и гафарикай.

Чара жедайла «Самур» газетдин нумра-ярни жуван ткабар савкъват яз мектебдиз вугана за.

Ингье и хуъре чун газафни-газаф шад авур кратикай сад ина хизанар хайи чалал раҳун тир. Иллаки аялар лезги чалал раҳаз акурла руъгъ акатна чаҳъ. Инсанрин къе-ни къилихри, абурун мугъманпересвии, земъметдал рикI хуунухъи, гъакIни чин хуърелди дамах авуни гъейранарна зун Хъимила.

Седакъет КЕРИМОВА

Мурфеттар Сейдмамедов

Этире Кичибегова

Шихеммед Сейдмамедов

Амир Музефферов

ШАИРАР РЕКЬИДАЧ

Фадлай ихътин руғъ кутадай хабар агакъ-навачир чав. Кылар райондин Манкъулидхуры чи ялавлу шаир, азадвални гъахъ патал жент чүгур, гъавиляй кулакри вич яна умъур къатлавур, гүгъүнлай вичин сурни квахъай Кесиб Абдуллагъаз (Абдуллагъ Сарухановаз) адан хурунбуру гүмбет хажнава. И суваб кардик

куъун кутурбур чи къелемэгли Вакъиф Мушкырви ва къегъал кас хиз хурунбурун гъурмет къазанмишнавай карчи Оруж Оружов я. Абуруз пулунин такъатралди къумек гайди Кесиб Абдуллагъан хтул Мавлуд Местеров я.

Абдуллагъ Саруханов 1875-йисуз Къуба магъал-

дин Манкъулидхуры дидедиз хъанай. Аялзамаз етим хъайи гадади вичиз кел-къын чирнай. Ада девирдин гъахъусувилерни агъайрин инсафусувилер негъдай цай галай шириар («Приставдин бармак», «Эку дүнья», «Тахъурай» ва меб. теснифнай. Совет гъукумат хушвиледи къабулна адаз къуллугъиз эгечай Кесиб Абдуллагъ кулакри яна къенай.

Кесиб Абдуллагъан са къадар шириар чи камалэгли Забит Ризванова къватла Магъачъалада чапдай акъуднай. Шаирдин эсерар лезги чалан тарсар гузтай мектебра чирзана.

Кесиб Абдуллагъан ирс къватлан, адан мукъва-кылияр жагъурун патал гзаф зегъмет чүгвазвай В.Мушкырвидизни О.Оружоваз и кардай тек манкъуладхурунвийри вать, гъакъин лезги поэзиядал рикъ алай вирибуру ыбаркаллагъ лугъузва.

Гила Манкъулидхурун сурара шаиррин аллея ava. Ина лезги поэзия чинин шиирралди девлетлу авур пуд кас - Кесиб Абдуллагъ, Забит Ризванов ва Медет Эрзиманов са жергеда кучукнава. И кардай ихътин гафар рикъ хизива: Инсанар чипел чан аламаз къван яшамишда, халисан шириар чилел чан аламаз къван.

«САМУР»

ЛЕЗГИ БАДЕ СЕЙЛИ ХЪАНВА

Youtube-дин «Кенд həyati» каналди Ремиханновар вирилиз сейли авунва. И канал арадиз гъянвайди Кылар райондин Хылерин хурий тир Эмираслан Ремиханов я. Гзаф ийсара Бакуда дадлу хуриекар чраз тапхъанвиле къалахай ам карантинди къалах авачиз туна. Гъавиляй гадади 2019-йисан майдиз вичи арадиз гъайи блог кардик күхтүн къарадиз къачуна. Къалахай чавуз адаз и кардихъ гелкъведай вахт жезвачир.

Карантин алукъайла хурууз хтай, гъилер хуъччукъук кутуна ацукуз кълан тахъай Эмир-аслана вичин диде Азизадиз лезгийрин, азербайжанвирин, Европадин халкъарин хуриекар чрана Youtube-дай къалурун теклифна. Багъдиз, салаз, мал-къарадиз къуллугъязавай дишегъли вахт жагъуна вичин хчин мурад къилиз акудиз алахъана. Гила ам Youtube-дин гъед хиз вирилиз сейли я.

Алай вахтунда видеоблогдихъ 37 агъзур къван къхъенвайбур ава. И рекъем къвердавай пара жезва. Икъван гагъди каналдивай пул къазанмиш хъанвачтани, абурухъ гзаф дустар ава. Азербайжандай 30%, Урусатдай 17%, Турукъядай 9%, Германиядай 6%, Америкадин Садхъанвай Штатрай 3,4% тамашачири абуруз килигъаза.

Лезги бадеди чразвай хуриекар вирилиз сейли хъанва. Мукъвара Facebook-да вичихъ 25 миллиондин аудитория авай Taste Life чини Азиза Ремиханновади афарар гъакъи чразвата къалурна. И чинин модераторди гъакъин электрон почтадин къумек-далди Эмирасланнавай ижаза къачуна адан каналдин пуд видео къалурнава.

«САМУР»

ПРИМЕР ДЛЯ ПОДРАЖАНИЯ

Филиппинские острова очень сильно страдают от вырубки лесов. Когда-то страна утопала в зелени, а 70% ее территории покрывал густой лес. Но уже к началу прошлого века этот процент сократился в 3,5 раза. А сегодня нелегальная вырубка деревьев — одна из самых больших проблем островов.

Причем филиппинцы ощущают обезлесение очень сильно, ведь оно приводит не только к

каким-то мифическим проблемам, связанным с экологией, до которых, казалось бы, еще слишком далеко. Отсутствие деревьев оказывается на качестве жизни. Так, в некоторых районах за последние десятилетия участились наводнения и оползни, все из-за массовой вырубки.

Поэтому местные власти решили закрепить на законодательном уровне посадку деревьев, и теперь выпускник любого учебного заведения должен посадить десять саженцев, и только после этого он получит диплом. Так студентов и

школьников решили приобщить к глобальной проблеме страны, а также научить ценить природу и бережнее к ней относиться.

Со временем каждый саженец превратится в настоящее дерево, и когда-нибудь леса на островах будут восстановлены.

Ежегодно из учебных заведений Филиппин выпускается порядка полумиллиона человек, это значит, что примерно после каждого поколения на островах появится около 100 миллионов деревьев.

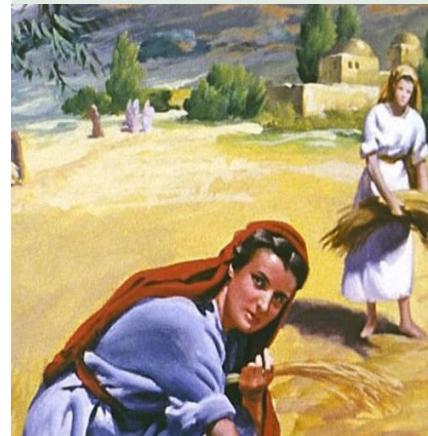
ТӘВРИК ЕДІРІК!

Azərbaycan Respublikasının Əməkdar həkimi, Qusar rayon Samur qəsəbə ASM müdürü Nəriman Qədim oğlu Osmanovu nəinki qəsəbənin və ətrafdakı kəndlərin sakinləri, eyni zamanda bu ərazidə xidmət edən Samur Sərhəd xidmətinin əməkdaşları da yaxşı tanıyırlar. Onun pasientlərə diqqət və qayğısı, peşəkar müalicəsi haqqında insanlar minnətdarlıq hissi ilə danışırlar. Təsadüfi deyil ki, "Sərhəd mühafizəsinin 100 illiyi" yubiley medalı ilə təltif olunanlar arasında Nəriman Osmanova var idi. Medalı ona Dövlət Sərhəd Xidmətinin rəisi polkovnik-leytenant Elçin Quliyevin adından Samur buraxılış məntəqəsinin rəisi Mirzə Mirzəyev təqdim etmişdir.

“SAMUR”

УРОКИ МУДРОСТИ

Моисеев закон запрещал земледельцам собирать урожай полностью. Например, жнецы не должны были дожинать до самого края поля.

Те, кто собирал виноград, не должны были подбирать упавшие ягоды или возвращаться, чтобы собрать дозревшие грозди. А те, кто обивал маслины, должны были оставлять плоды, которые не упали. Остатки урожая

могли добирать бедняки, сироты, вдовы и пришельцы.

Этот закон поощрял землевладельцев проявлять щедрость и бескорыстие и полагаться на Божьи благословения. А тех, кто подбирал остатки урожая, он побуждал к трудолюбию, так как это было нелегко. К тому же он избавлял людей от унижения, связанного с попрошайничеством.

*Дагъларилай къарагъай гар
Агакънач хъи, ратаралди.
Яйлах къандай, яр аквадай,
Гатарилай гатаралди.*

БАХТАВАР Я ДИДЕДИН НЕК ХЪВАЙИДИ

Владик Батманов

ВИ УМУРДА ГАТФАР ХЪУРАЙ ЗУЛУЗНИ

Ви умурда гатфар хъурай зулузни,
Къуй килиграй түрфана ваз яргъарай.
Къисмет тахъуй пашманвал са ч1авузни,
Датана ви гъайдиз гуда за гъарай.

К1анивили муг авунва рик1е зи,
Ви мутьуббат зи илгъамдин дестек я.
Гъар гъи к1валах хайт1ани гъиле зи,
Къумек ийиз аквадайди вун тек я.

Ви к1анивал багъя я заз гъамиша,
Иер мах хъиз, рик1 ахъайдай къиса хъиз.
Зун акура катмир закай, саймиша,
Регъувал бес я ийизвай суса хъиз.

Ви хуър галай патахъди зун элкъвена
Гъар ийифизди физва ширинахвариз.
Ви ашкъидин лепейра зун эхъвена,
На зи умур элкъурана шад сувариз.

Ви умурда гатфар хъурай зулузни,
Кас тахъурай к1ур гудай ви гъиссериз.
За ийида дуъя ийифиз, юкъузни
Вун гъамиша акун патал вилериз.

Владик Батманов 1995-йиссан 16-октябрьдиз Мегъарамдуруын райондин Хүрелрин хуъре дидедиз хъана. Гъеле ДГУ-дин филологиян факультетта к1елдайлла Владик вичин ва лезги шаирин шиширап хуралай фасагъатдиз к1елдай жесигил хъз сейли хъанай.

Сифте шиширап гъеле мектебда к1елдайлла райондин «Самурдин сес» газетдиз акъатай

ИТИМ ЯНИ АМ?

К1валевай паб гатадайди,
Паб аял гваз тек тадайди,
Къве мецелди рахадайди,
Итим яни ам?

Акъуддайди куьчейра йиф,
Кландай вичиз вичин тариф,
Дишегълидал гзаф зайиф,
Итим яни ам?

Гайи гаф гъич хуън тийирди,
К1валах ийиз фин тийирди,
Писни хъсан чин тийирди,
Итим яни ам?

Вичин ч1арап ят1ан рехи,
Къдар течиз хъзвазвайд ички,
Хъурурьрайди гъвеч1и-ч1ехид,
Итим яни ам?

Санал түур фу квадардайди,
Намус чилел гадардайди,
Жуван к1вализ заардайди,
Итим яни ам?

ГЗАФ АВА ДИДЕЯР...

Гзаф ала и дуъньядал дидеяр,
Сада велед хуъда вичин къужахда.
Са «дидеяри» чин таза куырпяяр
Туна катда кас авачир ятахда.

В.Батманов «Билбиль» ва «Чубарук» т1варар алаз чандай акъуднавай шиширрин ктабрин автор я.

Яратмишунрин рекъяй вичихъ гзаф агалкъунар авай Владик гъеле университетда к1елдайлла Дагъустан Республикадин кышин стипендиант хъанай. Гүзгъульдай ам Дагъустандин халкъдин шаир Юсуп Хапталаеван т1варуныхъ галай

премиядиз лайихълу хъана.

РФ-дин кхырагрин к1ват1алдик квай В.Батманова алай вахтунда Дагъустандин кхырагрин к1ват1алдин лезги хилез регъбервал гузва, гъак1ни республикадин телевиденидин РГВК «Дагъустан» каналда «Вахтар ва инсанар» гунуг тухузва.

Ам Махачкъалада яшамиши жезва.

Гзаф ала и дуъньядал дидеяр,
Амма садни садаз ерли ухшар туш.
Са дидеяри ялда дайм «шелеяр»,
Садбуруз гъич веледдикай хабар туш.

Са дидеяри гишин хъайи веледдиз
Фу гуда, лап капал тини ишинна.
Аялдал физ квелинда са дидедиз,
Гишила шехъзавай вичин къепПина.

Бахтавар я дидедин нек хъвайиди,
Лай-лай ягъиз, насиғъатар гайди.

ДИДЕ НАЧАГЪ ХЪАЙИЛА

Касни вилиз ахквадач зи,
Диде начагъ хъайила.
Мез билбиль хъиз рахадач зи,
Диде начагъ хъайила.

Зи вилерал акъалтда мич1,
Рик1ик ч1ехи акатда кич1,
Зат1ни фидач туътуънай гъич,
Диде начагъ хъайила.

Гегъенш дуънья дар жеда заз,
Эхиз тежер кар жеда заз,
Дердерикай пар жеда заз,
Диде начагъ хъайила.

Са кар гъиляй хкведач зи,
Пер шадвилихъ элкъведак зи.
Ярдизни п1уз хъуредач зи,
Диде начагъ хъайила.

Зарузвили къада зи түзд,
Аквада заз мич1из экуъд,
Зи гатукая жеда хъи, къульд,
Диде начагъ хъайила.

Зи ван хъурай, я Ребби, ваз,
Къуй дидеяр сагъ акуй чаз!

КЬЕГЪАЛ ХЦЕЛ ДАМАХДА

Виш асиридин тарих авай лезги чил
Париждивай, Цюрихдивай эвэж жеч.
Кайнатда машгъур хъанвай лезги къуль
Тангодивни, румбадивни ерли къвч.

Такабур Шагъ, гужлу лекъвездвай,
Ви акунар, лагъ, за квевди гекъигин?
Лезгиярни, шад-хурам яз къекъвездвай,
Лагъ, азизбур, куын за гынал эцигин?

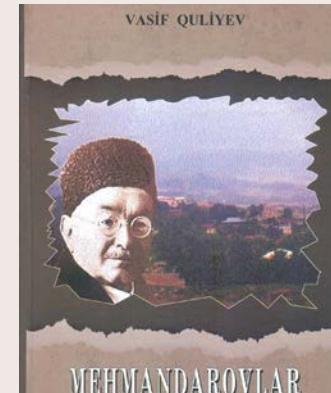
Инсаф течиз, дайм къванер гатазвай
Самур вац1ун аламатар ч1ехи я.
Вичин яшар виш асирида авазвай
Шалбуз дагъдин такабур кыл рехи я.

Тек алчадаз Ватанд къадир чир жедач,
Хайн хцин къеб хуън тавуй дидеди.
Игитдикай багъри чилел Пир жеда,
Баркаллу хва хурал къада дигеди.

Вичин умур бед ракъурда алчада,
Хайн къейи чка чир жеч кучукай.
Кьеғъал хцел вири элди дамахда,
Цуқверинни гъамбар жеда сурукай.

YENİ KİTABLAR

QARABAĞ TARİXİNƏ TÖHFƏ

Tanınmış tədqiqatçı-jurnalist və naşir, Şuşa və şuşalılar haqqında 20-dən çox kitabın müəllifi olan Vasif Quliyevin bu qambilən növbəti kitabı işiç üzü görüb. Azərbaycanın məşhur sülalələrindən olan Mehmandarovlar haqqında yazılmış həmin kitab müəllifin 40 illik gərgin axtarışlarının nəticəsidir. Ölkəmizin, Rusyanın və Gürcüstanın dövlət arxivlərindən yüzlərlə sənəd və şəkil toplayan V.Quliyevin bu tədqiqat əsərini kitabın redaktoru və ön söz müəllifi, respublikanın əməkdar jurnalisti Tahir Aydınoğlu haqlı olaraq "Mehmandarovların Qarabağnaməsi" adlandırdı.

"Şuşa" nəşriyyatı tərəfindən nəfis tərtibatla Azərbaycan və rus dillərində kütłəvi tirajla çapdan buraxılmış "Mehmandarovlar" kitabında sülalənin banisi, Qarabağ hakimi İbrahimxəlil xan Cavanşirin və onun oğlu Mehdiqulu xanın hakimiyətləri dövründə xamlıqda mehmandar vəzifəsinə icra etmiş şuşalı Mirzə Əli bəy, onun oğlanları Mirzə Həsən bəy, Mirzə Sadıq bəy, Mirzə Mustafa bəy və sonrakı nəsillərin nümayəndələri haqqında ətraflı məlumat verilib. Ümumilikdə, müəllif oxucuları sülalənin XVIII əsrin ortalarından indiyədək yaşayıb-yaratmış 120-dən çox nümayəndəsi ilə tanış edir. Kitabda verilmiş onurlarla arxiv sənədi, həmçinin sülalə üzvlərinin və Şuşanın son 150 il ərzində çəkilmiş fotostilləri tədqiqatının böyük əməyindən xəbər verir.

Mehmandarovlar sülaləsinin tanınmış nümayəndəleri - Peterburq Tibbi Cərrahlıq Akademiyasını bitirmiş Əbdülkərim bəy və İbrahim bəy, tibb elminin inkişaf etdirilməsindəki xidmətlərinə görə 1945-ci ildə SSRİ Tibb Elmləri Akademiyasının həqiqi

ŞEİR TOPLUSU

Qəbələ rayonunun sayılıb-seçilən ziyalılardan olan Səməd Səmədovun "Yaşamağa dəyər hələ" adlı sayca üçüncü kitabı işiç üzü görüb. El ağsaqqalı olan Səməd müəllim 50 illik əmək fəaliyyətinin 42 ilini dövlət qullığunda keçirib. O, Qəbələ Rayon Xalq Nəzarəti Komitəsinin sədri, rayon icraiyyə komitəsinin sədri, rayon icra hakimiyyəti başçısının sosial-iqtisadi məsələlər üzrə müavini kimi məsul vəzifələrdə çalışmış, 2008-ci ildə "Dövlət qullığında fərqlənməyə görə" medalı ilə təltif olunmuşdur.

"Samur" qəzetinin yaxın dostu olan Səməd müəllim həm də şair kimi tanınır. Onun "Təbiət və mən", "Bir ömrə yaşıdım", "Qəbələ", "Ləzgi Baba", "Dağlar", "Azərbaycan", "Qəmərvan", "Atana həsrəti" şeirləri və digər əsərləri diqqəti cəlb edir.

"Ləman Nəşriyyat Poliqrafiya" MMC tərəfindən nəfis tərtibatla çap olunmuş kitabın tərtibçisi və redaktoru şair-jurnalist Gülzər Səməkirlidir.

Aşağıda kitabdan iki şeiri oxuculara təqdim edirik.

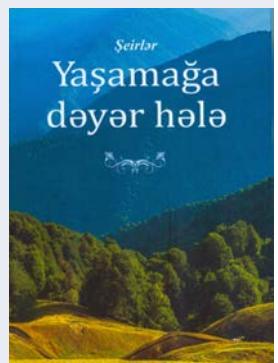
TƏBİƏT VƏ MƏN

Tənha dolanıram şəhli çəməndə,
Günəş də boylanır dağlar başından.
Çölləri bürüyən duman da, çən də
Çəkilir dağlara, açılanda dan.

Bu uca dağların, sal qayaların,
Əksilmir başından nə qar, nə dumam.
Yaşıl ormanın, buz bulaqların
Seyrinə dalma sən, baxıb uzaqdan.

Çoban tütəyinin sehirli səsi
Qarışır quşların şən nəğməsinə.
Dərədən süzülən dağ şəlaləsi
Səs verir qəlbimin kövrək səsinə.

Hər ağac kölgəsi, hər yaşıl yarpaq
Necə bəzək verir çölün qoynuna.
Nə qədər doğmasan, ey ana torpaq?!
Mən sənə bağlıyam, bağlıyam sana.

TORPAQ

Sırlı bir aləmdir, demə nədəndir,
Yaxşını yamandan seçəndi torpaq.
İnsan yer üzündə gəldi-gedərdi,
Qayğını, xidməti sevəndi torpaq.

Üzərində meşəsi var, bağı var,
Bağlarında heyvası var, nari var.
Babalardan miras qalb yadigar,
İnsanın qədrini biləndi torpaq.

Geniş sinəsində dərələr, dağlar
Dolanıb boynuna, gör neçə çaylar?
Qoynuna bəzəkdilər şəhli yamaclar,
Dərədi, meşədi, çəməndi torpaq.

Babəklər, Nəbilər, ölməz igidlər,
Bu torpaq yolunda candan keçiblər.
Qədrini – uğrunda ölünlər bilər!
Anadır, atadır, vətəndi torpaq!

“САМУРДИН” МЕКТЕБ

XVII ВИШ ЙИСАН ЛЕЗГИ ШАИРАР

XVII виш йис лезги халкъдин умъурда хыз, эдебиятдани залан девиррикай сад я. А девирда яшамиш хайи чи къелемэгълийри халкъдин залан умъурдикай, чапхунчийрин вагъшивилерикай, Ватандин четин гъларикай гзаф эсепар кхъенва. А чавуз и сеняткарри чпин эсепар са шумуд чалал тесниф ийизвай.

XVII виш йисуз араб ва фарс Чаларих галаз санал, түрк чалал кхъизвай лезги шаиррин къадар генани гзаф хъана. Гъя инал лагъана кланда хъи, а чавуз чпин эсепар анжак са чалал яратмишай сеняткарап чал къериш-шаруз гълтзава. Тарихдин чешмейрай анжак са чалал - арабдалди кхъей шаиррикай Гъашим ал-Ахтыдин тъвар малум я.

Ам гзафни-гзаф чехи сеняткар тирва адан са къадар эсерар араб ульквейрани машгъур хъанай. Гъашим ал-Ахтыди виликан араб чалалди кхъей лезги шаиррилай тафаватлу яз и чалал чи поэзиядиз лезги темаярни гъана. Мисал яз ада Ахцегъин гълар тесниф авур шиширап ва бейтер къалуриз жеда.

XVII виш йисан эхирра ва XVIII виш йисан сифте кылера яшамиш хъайи Гъашим ал-Ахтыдин араб чалал поэзияди вичелай гуьгъуниз атай сеняткаррикай Рагъман-къули ал-Ахтыдин (XVIII в.и.), Къеан Агъамирзедин (XIX в.и.), Мегъамед Ярагъвидин (1772-1838), Мирзе Али ал-Ахтыдин (1771-1858), Абдурагъман ал-Ахтыдин (XIX в.и.), Гъасан Алкъвадарвидин (1834-1910) яратмишунриз мукувай таъсир

авунай.

XVII виш йисан шаиррикай Лезги Салигъа къуд чалал - лезги, араб, фарс, түрк чаларал кхъизвайтла, Къалажугъти Забита, Күреви Имама ва Лезги Къадира къве чалал - лезги ва түрк чаларал кхъизвай.

Авайвал лагъана кланда хъи, и шаиррин эсепар вири жагъанвач. Абурун малум шиширап лагъайтла, сифте яз филологидин илимрин доктор Мавлуд Ярагъмедова Ахцегъ жуынгуңай жагъурна вичин азербайжан чалал басма авунвай “Дагъустандин савкъватар” (Баку, 1987-йис) ктабда чапнавайбур я. Эхиримжи вахтара и шаиррин шиширикай са къадарбур мадни жагъанва, амма абур гуьнгуна хтунча чап хъувунвач.

ГАФАРИН БАЯНАР

Садбурувай кхъинра чи чалан паярикай наречийриз ва къуллугъчи чалан паярикай къусаризни междометийриз талук тир бязи гафарикай дуьздаказ менфят къачуз жезвач. Агъадихъ чна ихътин са къадар гафариз баянар гузва:

Авайна – авай чкада. Гъахъ авайна берекатни бул я.

Акайла – вилик лагъайди гуьгъунлай лугъузвайдахъ галаз алакъалу иидай гаф. Акайла, зун пака күв къвализ къведач.

Акълад – а жуьреда. Ракъинин нур акълад аватна хъи, адан вилериз ягъиз гатъунна.

Алайнай – алай чкадал. Садра гадани алайнал абур гъужестра гъттана.

Ангъ – «вуч?» манадин гаф. Вун аниз фидани? – Ангъ?

Атлангъе – мукув гвай чка, затI къалурдай гаф. Атлангъе, рекъин чапла пата авай къакъан къвалер.

Аяман – тахъуй гъя. Ахътин кар мийир, аяман айбода вун.

Вара-вара – са кар, гъерекат къадагъа тирди къалурдай гаф. «Килиг гъя!» манадин ибара. Вара-вара, хиве къаз тахъуй гъя! – лагъана Мегъамеда.

Винингъе – рахазвойдалай вине авайди къалурдай гаф. Винингъе абуру цийи мектеб эцигнава.

Гъахъний – гъя кар себеб яз, гъавиляй, гъаниз килигна. Ам къеве гъттавай, гъахъний стхадиз чар кхъена.

Гъикана – «вуч хъана?» манадин гаф. Гъикана, вун хуьруъз хквемач хъи?

ЧИ БУБАЙРИ ЛАГЪАНАЙ

- Акъул къанзатла, къела.
- Экв гун патал кана кланда.
- Гзаф яб це, тъимил рахух.
- Жуваз такълан къвалах масадазни мийир.
- Кланивал къалура, дакъланвал чуныых.
- Вуна дуьзвал хуъх, вун дуьзвили хуъда.
- Алакъ тийир кардик экечимир.
- Лекърез цавун къакъанвиликай кичле жедач.
- Къастунал къеви хуъх.
- Чирвилер къачу, акъул къватла.
- Жуван алакъунар ватанда къалура.
- Алакъ тийир кар хиве къамир, хиве къурди къилиз акъуд.
- Гъилевайди ахъайна, цававайдахъ калтугмир.
- Вишра алцума, садра хкатла.
- Бубадин бармак вилера твамир.
- Уба течирдаз бубани чир жедач.
- Аялдиз вичин бубадлай зурба кас авач.
- Берекат бубадин, марифат дидедин къвачихъ я.
- Бубадикай хай рахамир, хару яда.
- Дидедин чарар веледри рехи иида.
- Диде риклин экв, буба умъурдин рекъв я.
- Бубади къилиз акъуд тавур кар хчин хиве гъттада.
- Буба хайиди, диде хайиди, къисмет гайиди я.
- Бубадин кар хтулрини штулри давамарда.
- Бубадин рикл хтулди хуъда.
- Дидедин чимивал садавни гвайди туш.

Хъимилиин аялар

Рикіел хуль!

Редакциядиз ракъурнавай чаарай аквазвайвал, са къадар къелдайбуру глаголрин формаяр кхъидайла четинвал чугвазва. Агъадихъ чна абуруз и месэладикай чирвилер гузва.

Глаголдин масдардин формадин (акун, гун, фин ва меб.) гфафилин къадарда масдардин асуул падеждин эхирда р-дилай вилик къведай а гъарф амай са падеждани кхъидач. Месела: къелунар-къелуни, къелунрин, къелуна, къелурал; гунар-гунри, гунрин, гунриз, гунра ва икмад.

Чпин добра (масдар арадал гыдай -ун эхирдилай вилик квай гъижада) /а/-динни /э/-дин арадал алай, вич чи кхъинра я гъарфуналди къалурздавай ачух сес авай глаголар (кягъун, эцягъун ва меб.) агъадихъ галайвал кхъида:

- а) масдар: кягъун, эцягъун;
 - б) деепричастие: кягъиз, эцягъиз;
 - в) буйругъдин (II касдиз талук форма): кя, эця;
 - г) акъалтай алатай вахтунин форма: къяна, эцъяна;
 - д) гилан вахтунин форма: къязава, эцъязава; амма -ва морфемадин вилик къве ачух тушир сесер кваз хъайтла -зва кхъида: тулькуързава, умудзава, къалурзава;
 - е) къвзэмай вахтунин форма: къядо, эцъядо;
 - ж) алатай вахтунин причастие: кягъай, эцягъай.
- Вири глаголрин давамлу ва фад алатай вахтарин эхирда гъамиша й гъарф кхъида. Месела:

- а) физвай, фидай, лугъузвай, лугъудай; б) фенай, фенвай, лагъанай, лагъанвай.

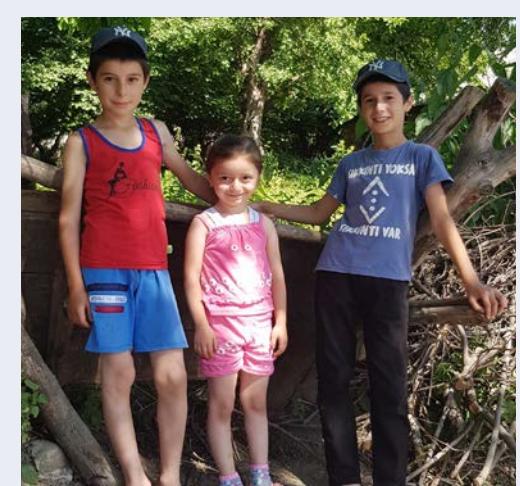
Масдардин эхир -ун-дин вилик ачух тушир иквай глаголрин акъалтай вахтунин ва адакай жезвай маса формайра сад-садан патав къве и(нн) кхъида. Месела: къуткунун-къуткунна; цудхун-цудхунна; кутунун-кутунна ва меб.

Къумекчи глагол авун муракаб глаголрин къурлушда куъруъ жеда: (-ун, -из, -вун, -ийз). Ихътин дуьшушра ам вичелай вилик гафарихъ галаз киклана кхъида. Месела: къелун, къелда, къелна, къелиз. Икмади кхъида: къел авун, къел ийида, къел ийиз кхъида.

Глаголдин, прилагательнидин ва меб. дувулрикай, къумекчи глаголрикай, -арун акал хъана, тулькуър жедай муракаб глаголар вири формайра р-дилай вилик а гъарф хвена кхъида. Месела: хъсанарун-хъсанара, хъсанариз, хъсанарда; ацукъарун, ацукъара, ацукъариз, ацукъарна, ацукъарда.

Къумекчи ава, ама глаголри вахтарин формаяр, причастияр ва меб. арадал гъизвайла, абур чеплай вилик квай гафарик киклана кхъида. И чавузни, эгер ава, ама гафарилай вилик къвзэвай пай ачух сесиналди ва я анжак са ачух тушир сесиналди акъалтаз хъайтла, ава, ама куъруъ жеда, -ва, -ма кхъида. Месела: къузва, лацузва, ксанма, лацузма ва меб.

Къумекчи глаголар ава, ама чеплай вилик къвзэвай существительнирихъ ва наречийрихъ галаз киклана кхъидач: къвале ава; хуъре ама; вине ава; юкъва ама ва меб.

ЧАВАЙ КЪАКЪАТНА

Вичихъ къетен алакъунар авай, къени къилихрин инсан тир Сейфедин Сейфединов гъар са лезгидиз хайи халкъ, хайи чил къаназавай сеняткаррикай я. Ада чурунвай тъбиатдин шикилрай ва цудралди къегъал лезгийрин портретрай чаz Ватандин къамат аквазва. Сейфединан яратмишунрин ватанни хайи Ватан къван чехи, девлетлу ва къубан я. Гъавияй Швекцидин ва Япониядин векилри адан «Кыл чурун» шикил къачун патал гзаф алахъунар авунай.

Пешекарри ада чурун Шейх Мегъамед Ярагъвидин портрет алай девирдин лап хъсан эсеррикай сад из гъисабна «къе Дагъустанда Сейфединав къведай суретчи бажагъат ава» лагъанай. Гъикъван къевера гъватнатани, гъикъван пехилбуру вичиз манивилер авунатани, Сейфедин руьгъ-

дай аватнач, сенятдин рекъяй мадни вилик фена. Ада чурун са бязи эсерар неинки Урусатдиз, гъакъни къецепатан ульквей-риз сейли хана. «Дагъустандин лайхилу художник» гъурметдин тъвар къачур С.Сейфединова искуствода вичин мектеб арадиз гъана.

Сейфедин Мигъиядин хва Сейфединов 1952-йисуз Кълар райондин Манкъулди-хуъре дидедиз хана. Хуърун юкъван мектеб акъалтарна, художественный училищеда къелна. Аскервал къилиз акъудай жегъилди Тифлисдин Художественный Академия къелун къет авуна. Ина ада СССР-дин халкъдин художник, академик У.Джапаридзедивай чирвилер къачуна. Академикдиз лезги къегъалдин алакъунар гзафни-гзаф бегенмиш хана. Тифлисда къелай ругуд ийсан къене ада чурун шикилар Гуржистандин альбомра ва выставкайрин каталогра гъатна. Ада машгъур «Дата Туташхи» фильм акъудунники вичин пай кутуна. Академия акъалтарайла Сейфединиз ина къалахал акъвазун теклифнай, амма жегъиль сеняткар Ватандиз хтана. Академик Уча Джапаридзеди вичиз ядигар яз гайи кисть Сейфединава вичин умъурдин эхирдалди хуъзвай. А кистинал «Зи риклай шакъуртдиз» гафар атланва.

1982-йисуз Дагъустандин Художникрин Союзда къалахал акъвазай чи сейли сеняткар Дагъустандин ва Урусатдин выставкайрин иштиракчи хънанай. Гъеле гъвечизамаз ада художник хълиз машгъур жез чи машгъур шайр Забит Ризванова

Эпитафия

куымек ганай. Къларин Халкъдин Яратмишунрин Къвалин директор тир вахтунда ада Сейфединан выставка тешкилнай. Адан къумекдалди гъвечи художникдин шикилар Бакудиз, Москвадиз, халкъдин яратмишунрин выставкайриз, «Пионер» журналдиз акъятнай.

Сейфедин чехи буба Сейфедин Гъасанбегов Бакуда лезги большевикрин «Фарукъ» тешкилат арадал гъайбурукой сад тир. Адан буба Мигъияди Дербентдин педучилищеда Стап Мусаибахъ галаз санал къелнай. Ватандин Шехи дяведа къегъалвилледи иштирак авур, вич шумудни са ордендиз ва медалдиз лайих акур Мигъия ирид аялдин буба тир. Ада вичин аялрик къелиз тун патал вири жуъредин алахъунар авунай. И хизандай Сейфединан гъвечи стхя Айзекани Тифлисдин Художественный Академия акъалтарна.

Дагъустандин Магъачъала шегъерда яшамиш хъайи С.Сейфединов цудралди тъбиатдин шикилрин ва портретрин автор я. Ада чурунвай Шейх Мегъамед Ярагъвидин, Забит Ризванов, композитор Мегъамед Гъусейнован, шайр Фейзудин Нагъиеван портретар ва маса эсерар пешекарри искустводин инжияр яз гъисабзана.

И икъара ван хъайи чулав хабарди чи риклер къарсурна. Лезги халкъдин тъварван авай сеняткар чавай къакъатна. Сейфедин Сейфединов экъу къамат ам чидай вирибурун риклер гъамишалугъ яз амуъда. Аллагъди рагъмет авурай!

«САМУР»

ГАФАРГАН

Тамлух	– тамуз ухшар чка
Тарагул	– эркек чијиж
Тарахун	– ракъур тавун
Таркуц	– хипен йис михъдай алат
Таксара	– 1) чилин кълан; 2) сур
Тварк	– къарасдикай раснавай къута
Тенкъил	– къейидан къилихъ къелдай дуъя
Тертер	– къвачи-къвачи
Ткъяр	– дарман квай хъчар
Турук	– муркадин кульб тварар
Түнниг	– хивен кълар
Тпаркъул	– элкъвей
Тленкъуыл	– чимерук
Фарас	– балкадан (шахматдин фигура)
Ференцил	– чурчул
ХвацI	– гъвечи гада аял
Хуъчез	– вилик квай ийисуз
Хшка	– дирибаш
Хъиртиш	– дамар
Хъутер	– хуърун вилик жедай багълар
Цемцер	– чулав тутарин тар
Цурц	– наразивал
Цина	– хъач атудай мукал
Цус	– як квачир шурпа
Чакъу	– байбут (чехи чукъул)
ЧачатI	– чупур

ХЪСАН ТІВАР ТУР КЪЕГЪАЛ

Фарғад Бекеров! И тъвар гзаф инсанриз чида. Алакъунар авай кас, хъсан инсан, хайи халкъдинни хайи чалан таъсиб чуравдай ватанэгъли хъиз сейли тир ам вирини. Вич къларни из Дербент шегъерда яшамиш жезвай Фарғад ина тийижир кас бажагъат авай. И шегъердин лезгийизни, азербайжанвийизни, табасаранвийизни адан хатур гзаф къандай. Вучиз лагъайта вири миллиетрин векилрихъ галаз дуствалдай ада. Вирибуруз къумекдин гъил яргы ийдайдай. Цийиз къвачел акъалтнавай карчили хъиз Дербентда лезгийрин гъихътин мярекатар къиле фейитани, гъаниз къумек гуз алахъдай.

Дербентда яшамиш жезвай, чипхъ мумкинвилер авачир къларни жегъилри къеве акъай кумазни адавай пул бурж

къачудай. Гзаф вахтунда Фарғада бурж къахчудачир, акси яз, мад гъилера гъа жегъилриз къумекар гудай. Гъа ихътин къени къилихрин иеси тирвилля къларни жегъилри ада «буба» лугъудай. Гъикъи къатдани бубади хъиз вичин ватанэгълийрин къайгъу чуравдай Фарғада.

Фарғадан хийирлу крапикай сад риклер хун тавун мумкин туш. Совет гъукумат чикай аллатай асиридин 90-ийсара гзаф инсанри хъиз чи машгъур композитор Фетуллабеги Регимхановани четинвилер чуравдай. Фарғада ада фад-фад къумекар гудай. Садра ам Фетуллабеги мумаллимни галаз Мегърамдукъуръин райондин чехибурун къилив фена касдиз пенсия тайинарунин месэла къарагъарнай. Чекадин чиновники композитор инжикул

ийиз гъикъван вахтар тир. Фарғада и месэладин эхир эцигнай ва райондин талукъ идарадин къиле авайбур Фетуллабеги Регимхановани четинвилер чуравдай. Фарғада ада фад-фад къумекар гудай. Садра ам Фетуллабеги мумаллимни галаз Мегърамдукъуръин райондин чехибурун къилив фена касдиз пенсия тайинарунин месэла къарагъарнай. Чекадин чиновники композитор инжикул

ни вичин хизандал къару инсан тир. Адан умъурдин юлдаш, гъеле Азербайжандин Хачмаз районда муаллимвиле къалахдайла халкъдин патай гъурмет къазанмишай Тамилла Бекеровди лагъайвал, адан вичин хизандал гзафни-гзаф риклай алай.

Фарғадан гъвечи рушаз, Дербентдин 3-нумрадин юкъван мектебда къелзай Мелегаз вичин буба акъван къандай хъи... Ингъе умъурдихъ агатун авайвал, чаравални ава. Фарғад чавай къакъатна, адан хайибурун ярап-дустарин риклер къарсур хънанай. Тек са карди, «Фарғад и дүнъядал хъсан тъвар тур къегъал я» лагъай гафари теселли гузва вирибуруз. Аллагъди рагъмет авурай!

«САМУР»

ДАГЪЛАРИЗ АКЪУДАЙ ХУЪРЕР

1837-1840-йисарин Къубадин гъулгъуладин вахтунда генерал-адъютант П.Х.Граббеди лезгийиз кичлерар гана лагъанай: «Квез вуч къланзана? Къун жуван къуватралди азадвал хуъз хъана хушбахт жедайдан чалахъ яни?... Гъеле хъи, геж туш, мұттыуъз хуъх. Тахъайта, чи къушунри күй вири хуърер чукъурда, къун дүзенлух чилерикай магъумарда». (ЦГВИА, ф.

ВУА, д. 6388, л. 178).

Гъулгъула къаткурайдалай къулухъ урус пачагъди генералдин рапорт асасдиз къачуна Къубадин, Къларин ва Худатин 17 лезги хуър дүзенлухрай дагълариз къучариз тунай. Къубадин чехи лезги хуър тир Къуснет бегъерлу, къубан чилерикай магъумарна дагъдиз, гилан Къуснет хуър алай чекадиз

куъчарнай. Виликан хуъруз урусар гъана, аниз Владимировка тъвар ганай. Санлай 1917-йисалди Къуба уездда лезгияр ва азербайжанвияр яшамиш жезвай хуърерин ағалияр масаниз къучарна, абурун чекадал Александровка, Алексеевка, Бориспол, Еленовка, Михайловка, Николаевка, Павловка ва маса тъварар ганвай 19 урус хуър арадал гъанай.

ПРОТИВ СТАРЕНИЯ

Брокколи может предотвратить развитие возрастных болезней.

В этом овоще содержатся антиоксиданты лютеин и зеаксантин, и много сульфорфона, который способен замедлить процессы старения.

Кроме того, брокколи полезно употреблять людям, страдающим от диабета, так как этот овощ помогает контролировать уровень глюкозы в крови, снижая уровень "плохого" холестерина и триглицеридов.

Также данный продукт способствует уменьшению риска инфаркта и поддержанию нормального функционирования кишечника.

Чи Лацарин къацу ялах,
Агъзур жуъре цуъквер ава.
Клани ярдин лацу пеле
Махнур хътин мекер ава.

“Samur” qəzeti kollektivi
İmran Rzayevə bacısı
Raziyə Sadulla qızının
vəfətindən kədərləndiyini bildirir və
dərin hüznə başsağlığı verir.

САМУР

Baş redaktor
Sədaqət KƏRİMOVA

Redaksiyamızın ünvani: AZ 1073
Bakı, Mətbuat prospekti,
“Azərbaycan” nəşriyyatı,
3-cü mərtəbə, 101-ci otaq.
www.samurpress.net
[www.sedagetkerimova@gmail.com](mailto:www.sedagetkerimova.com)

Hesab nömrəsi:
AZ03NA-
BZ01350100000000002944
Azərbaycan Beynəlxalq
Bankı “Matbuat” şöbəsi
kod 805142
VÖEN 9900001881

Qəzet Azərbaycan
Respublikasının Mətbuat
və İnfomasiya Nazirliyində
qeydə alınıb.
Qeydiyyat nömrəsi - 78

İndeks: 5581
Sifariş: 1675
Tiraj: 2000
Tel:(012)432-92-17